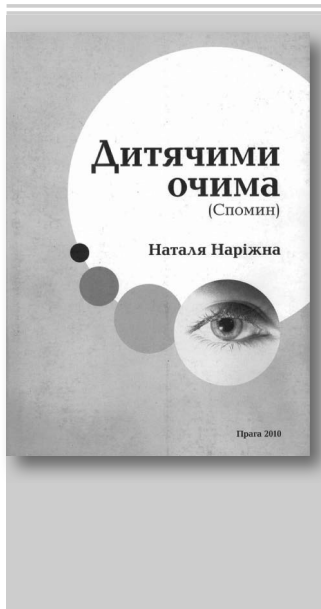

Рецензії

ДИТЯЧИМИ ОЧИМА

Наріжна Наталія. Дитячими очима (Спомин). – Прага, 2010. – 99 с.

Завдяки Миколі Мушинці чи, власне, його 75-річному ювілеєві після його перебування в Національному науково-дослідному інституті українознавства в Києві чи не вперше з'явилася книжечка, про яку тут ведемо мову, – чудові спомини “Дитячими очима” авторства Наталі Наріжно́ї, що їх підготував до друку той-таки академік НАН України М. Мушинка (Прага, 2010; Чехія). Щоправда, тут, мабуть, потрібно наголосити, що в головному місті Чехії ця публікація була видана за фінансового сприяння Магістрату столиці Праги із загальноміських програм на підтримку діяльності національних меншин. Тут же варто зазначити, що за такої ж підтримки в чеській столиці 1999 р. вийшла книжечка про професора УВУ у Празі Федора Шешка [1, 129] авторства Тетяни Беднаржової – чудова, різноаспектна і глибокозмістовна розповідь про масову українську діаспору у Празі після Першої світової війни.

Наталія Наріжна – дочка Симона Наріжного, котрий обійняв посаду директора Музею Визвольної Боротьби України в Празі після важкого захворювання Дмитра Антоновича – знаного мистецтвознавця, професора УВУ в Празі, сина Володимира Боніфатійовича Антоновича – довголітнього історика Університету ім. Святого Володимира в Києві. На постаті сина Дмитра Антоновича – Марка – ми зупинимось трохи пізніше в цьому рецензійному роздумі про життя української діаспори у 20–30-х роках між двома світовими війнами у старовинній столиці Чехії, у найстарішому університетському місті Центрально-Східної Європи – Празі.

Тож Наталія Наріжна прийшла на світ Божий у повітовому містечку Кобеляках на Полтавщині в т. зв. малій хаті, де жили її батьки після одруження. Ім'я їй дали саме таке, яке обрав батько, що відкидав усі гарні й милозвучні імена, як-от Катруся, Оксанка чи Оленка. Хресними батьками Наталі стали мамина старша сестра Тетяна та родинний приятель

Максим Лебідь – чудова людина, коли судити з його вислову “Нехай чорт, аби український”. Життя повело його романтичними, залитими кров'ю стежками кудись за Байкал, де він і пропав. День народження Наталки припав на 22 липня 1922 голодного року. Із садка позникали кленові алеї, не стало каштанів, дубів та беріз – залишилися самі пеньки. Її рідних випустили за кордон до країни, де можна було жити бідним, багатим і середняком, – Чехословацької Республіки. Там уже мешкав найстарший батьків брат Олександр, який потрапив туди з армією УНР. Усі інші залишалися на хуторі Сокілці над Ворсклою. На той час ЧСР – країна чудес із найліпше виробленим демократичним устроєм і привітними людьми; це знала Наталчина бабуся, яка, казали, була полькою, до того ж такою полькою, заради якої люди намагалися говорити з нею по-польськи.

Приблизно в такому дусі веде розповідь Наріжна про перші кроки свого дитинства на благословенній Полтавщині та в ЧСР на еміграції. Першою місцевістю,

де довелося їй жити в Чехословаччині, був “Уезд над Леси” (9), трохи далі розташувалося містечко Лазне Клановіце. На головній площі красувався гарний готель із такою ж назвою. Мешкали пани Наріжні в будинку місцевого бондаря, якого Наталочка знала як “пана домаціго Бурби”. Зазначу, що спомини-спогади вже дорослої Наталі про цей чеський або ж чехословацький світ у перші роки незалежності, здобутої так несподівано 28 жовтня 1918 р., одразу після закінчення I світової війни й після зустрічі цісаря Карла I, тобто батька ерцгерцога Отто фон Габсбурга, 22 жовтня 1918 р. на Віденському залізничному вокзалі з лідером чеських національних соціалістів Вацлавом Клофачем, дають читачеві масу чудових вражень про глибоко демократичну країну – ЧСР, що була мало не зразком демократії в Центрально-Східній Європі. Тут знаходимо свідчення того, що народи Чехії, Словаччини та пряшівських і закарпатських українців уже наприкінці XIX ст. готувались до нового життя в новій Чехословацькій державі. Наприклад, панславіст Мирослав Тирш (9) 1892 року в Празі з метою не лише поширення фізкультури, а й пробудження національної свідомості чеського народу заснував знане спортивне товариство “Сокол”. 1907 року первинні організації того товариства об’єдналися у Всеслов’янський Сокольський Союз. Цей рух у Чехії так асоціюється з діяльністю нашого Кирила Трильовського (1864-1941) [2, 129] – організатора й засновника руханкового, тобто фізкультурного пожежного товариства “Січ”, а згодом Головного Січового Комітету генерального об’єднання “Січей”, які сприяли пробудженню національної свідомості селян на Покутті колишньої Станіславщини.

Наталія Наріжна від сторінки до сторінки малює розмаїті епізоди свого життя в Чехословаччині або на Закарпатті, куди представники української еміграції залюбки відправляли своїх дітей на літні канікули. Кмітлива дівчина спостерігає національне велелюддя в Європі, коли багато політичних утікачів із Російської імперії, рятуючись від переслідувань, опинялись у середовищі цієї європейської демократії в ЧСР. “Оточення, в якому я тоді виростала, складалося з трьох протилежних до себе фронтів, які між собою, хоч і безкровно, але завзято

змагалися. Аж не вірилося, що дорослим людям хотілося витратити стільки енергії на те, щоб здобути беззастережну прихильність малої дитини – себто мене. Сили тих фронтів були нерівномірні. До першого, українського, належали мама, батько, Клименки, рідко коли присутній Олександр, тоді ще студент медицини Коля Нездійминога і пару інших. На чолі другого фронту стояла моя баба, яка говорила російською мовою, як решта маминої родини. Сюди належали також різноманітні Бабині петербуржські знайомі, всякі Мілославські, Архангельські, Плетньови. Цих людей я любила не менше від приналежників до українського фронту, навіть коли вони й виявляли часом неабияку агресію по відношенню до українців” (11).

Мала Наталя ще в юному віці добре розрізняла українців і відвічних антиподів – росіян. Про це вона пише дохідливо й переконливо, особливо для нашого сучасника. “Я знала, що ми українці, вухом чула різницю в мовах і, не дивлячись на зовсім ще дитячий вік, звертала увагу на зовнішні розбіжності: петербуржці мали у своїх квартирах портрети вусатих царів, обвішаних медалями, карту “єдиної неделімої” і перстені з різними знаками... Ми ж не мали в хаті ані тризуба, ані синьо-жовтого прапора. На стіні був тільки портрет Шевченка роботи моєї матері... мама при якійсь нагоді говорила, що коли ми виїздили з дому, то до самої Полтави зустрічали нас люди і просили передати привіт “Симонові”. Нажаль, ні батько, ні мама не змогли виконати просьб наших народних мас, бо того Симона, 25 травня 1926 року, в Парижі на вулиці Расін вбив якийсь жид, що називався Шварц-барт” (11).

Якось у червні 1927 р. родина Наріжних подалася на ціле літо до дядька Олександра на Підкарпаття, щобто до батькового брата. Тут, у найнятій хатині старого горянина в селі Зарічеві, дівчина підслухала розмову батька з Геричем:

“А то скажіть но, чиї то ви будете?”

“Та як ви думаете, діду?”

“Бо виглядаєте як пани, а говорите як ми”, продовжував Герич...

“Та як же ж ви, діду, думаете, чиї то ми будем, коли говоримо так, як ви?”

“Та мабут таки наші, бо пісні співаєте... А ми чекаємо наших! Ото прийдуть наші,

а ми зустрінемо їх тут з червоним прапором, но. І буде нам добре”, продовжував Герич. В його голосі бриніла надія.

“А скільки ж у вас корів, діду, і волів?” спитав батько.

“Та дві корови і два воли”, відповів Герич. “А то пощо?”

“Та по те”, продовжував батько спокійним голосом, тільки очі йому горіли, “що як прийдуть ті ваші з червоними прапорами, то й скажуть вам: а пощо вам дві корови та два воли? Вистарчить по одному, а решту давайте нам...”

“А як так?” аж запінився старий. “А мозолі ж мої нащо?!” (14).

У нашому ХХІ ст., мислиться, кожного читача зацікавлять національні питання, порушені авторкою на сторінках “Споминів”. Зокрема, у наступному пасажі вона говорить про здійснення національної політики керівниками Росії. “Від посвілої давнини по сьогодні кожний народ, силою підбитий Росією, видавав із себе “фашистів”, якими заселявали камчатки, колими, мордовії і подібні “места отдальонние”. На дивожодний член російського народу ще не був ув’язнений за російський фашизм. А західний світ чомусь не хоче розуміти не так системи завоювання містичною Росією чужих територій, як рафінованого способу їхнього “обрусенія” (64). Ось на такі квінтесенції чи висновки, що викривають ідеологію російської неправди, в аналізованій книжці Наталі Наріжної натрапляєш не водночас. Іноді запитуєш себе: а чи існує десь межа тій російській захланності, тим планам захоплення, приєднання, добровільного входження інших народів до складу не керованої ні царем, ні президентом, ні парламентом Російської горе-імперії, у якої є свої геополітичні інтереси не лише на теренах Європи та Азії? Згадуються мені в цьому зв’язку колись давно прочитані роздуми польського письменника, професора класичної філології Яна Парандовського, написані в роки II світової війни, який стверджував: очевидно, мудрість римських імператорів полягала в тому, що, захопивши чергову територію в ім’я розширення просторів Римської імперії, адміністратори від імені імператора передусім прагнули зібрати податки, а проблемами навчання, культури чи мови нехай займаються на місцях представники того поневоленого

народу. На жаль, упродовж кількох століть російські завойовники так нічого й не навчилися. Їхня політика на захоплених землях завжди через певний час викликала чергову революцію кровопролиття, бо їм хотілося, щоб ті поневолені ними народи одразу перетворювались на росіян.

Очевидно, питання освіти представників інших народностей у ЧСР було завжди актуальним. Бо ж “чехи мали велику пошану до науки і, крім чеських шкіл, мали ще англійські, французькі, німецькі, українські і російські школи. Всі вони підлягали Міністерству Освіти і отримували урядові субсидії. Всі українські студенти одночасно вчилися на УВУ, якого академічні довоєнні свідоцтва офіційно були визнані навіть в Австралії” (65). А спробуйте нині в незалежній Україні чи в тій же Росії прокласти в майбуття свою житейську стежину з дипломом УВУ?

Якось Наталя запитала свого батька С. Наріжного:

“Хто такий М. Асканич?”

“Це літературний псевдонім Марка Антоновича”, відповів батько.

“Хто такий Марко Антонович?”

“Це син професора Антоновича і мабуть мій єдиний, вірний студент” (65).

Докладніше авторка розповідає про майбутнього президента Української Вільної Академії Наук у США впродовж двох каденцій: “Марко також писав дуже добрі вірші, які друкувалися в українських літературних журналах, що виходили в Галичині і були націоналістичного напрямку – я їх всіх називала “журнали ім. Донцова”...

Коли мені було 14 років, я в одному з тих журналів прочитала вірш... “Донна Анна”. Досить того, що вірш зробив на мене дуже сильне враження, так що я вивчила його напам’ять. Автором був невідомий мені М. Асканич” (65). Саме після цього поставила Наталя своєму батькові наведене запитання.

Зі своїх сучасників, можливо, найбільшу увагу авторка рецензованої книжки присвятила Оксані Драй-Хмарі, про яку досить докладно розповів свого часу академік Микола Жулинський у книжці “Із забуття – В БЕЗСМЕРТЯ”.

“З приходом німецької армії до Києва, – згадує Н. Наріжна, – був влаштований привітальний концерт, припускаю, що тодішньою міською

управу. На цьому концерті виступала молодесенька піаністка, Оксана Драй-Хмара, донька українського вченого і поета, члена групи неокласиків, автора вірша “Лебеді”, який у пекельних муках віддав Богові душу десь на Колимі. Її гра зробила таке велике враження на тодішнього райхсміністра окупованих німцями Східних Територій, Альфреда Розенберґа, що він забезпечив Оксану документами, потрібними для виїзду з Києва до Праги, на студії в празькій консерваторії. І так, мені здається, що ще восени Оксана появилася в Празі. На квартиру її взяла до себе пані Марія Матюшенко. Не пам’ятаю, яким чином дівча в косинці – це так називали хустинки на голову – опинилося в нас. Я саме тоді йшла випозичати для мами малий рояль у фірмі Петрофф, внизу Вацлавської площі. Оксана пішла зі мною. Мушу признати, що вигляд її був страшно неєвропейський, так що продавець не звертав на неї уваги і здивувався, коли я сказала йому, що інструмент вибиратиме моя приятелька. Оксана обходила цілий поверх вздовж і впоперек і зрештою сіла за рояль. Після короткої вправи вона почала грати Ріґолетто у транскрипції Франца Ліста. Протягом пари хвилин позбігалися, здавалось, всі працівники великої фірми. Я підійшла до прочиненого вікна. Навкруги будинку зібралася така товпа народу, що нею можна було заповнити концертну залу. Оксана скінчила грати. Згори і знизу загреміли бурхливі оплески.

Головний менеджер зробив зі мною умову, що я платитиму за випозичення роялю пів ціни, обіцяючи, що ще сьогодні він стоятиме у нашій хаті” (69).

Незабаром Оксана Драй-Хмара вдруге побувала в Консерваторії в супроводі Наталі Наріжної. В адміністрації їй запропонували германізувати своє прізвище, позбувшись “незрозумілого для німців Хмара, а залишитися тільки Оксаною Драй. Це тоді звучатиме по німецькому. Тоді вона матиме змогу брати лекції теоретично призначеного їй, найліпшого професора і матиме для вправ приділену окрему клясу.

Виявилось також, що Оксана відмовилась і, штормом вийшовши з кімнати, позривала всі оголошення, що висіли на призначених для них дошках в коридорі, порвала їх на малі кусочки і повикидала у ящик для сміття.

“Кляса, в якій я маю мати лекції, замкнена”, сказала вона. Але ти почекай!” (70).

Клас, де мала займатися Оксана, був на першому поверсі, і вікно до класу було відчинене. Через вікно з не дуже охочою допомогою Наталі вона влізла всередину й почала грати на роялі. Незабаром хтось відімкнув двері. У дверях стояв професор і горстка допитливих студентів. Авторка завершує розповідь про Оксану Драй-Хмару такими словами: “Коли ми виїздили з Праги у 1945-му році, Оксана була власницею диплому піаністки з Німецької Консерваторії в Празі” (71). Такою була одіссея доньки Михайла Драй-Хмари, талановитої української піаністки Оксани в окупованих фашистами Києві та Празі.

Винятково цікаві спогади залишила п. Наталя і про Юрія Клена – “душею українця, а походженням німця. Клен також належав до п’ятірного грона неокласиків. Правдиве ім’я і прізвище його було Вольфґанг Бургґардт, походив він з Поділля, де його предки були мабуть німецькими колоністами. Освіту Юрій Клен здобув на Київському Університеті. Як німецькому підданому, йому вдалося виїхати з України у тридцятих роках, однак будучи в себе дома на еміграції, він викладав у німецьких університетах слов’янські літератури, писав далі свої чудові поетичні твори, тісно співпрацюючи з виданнями “ім. Донцова”. Після війни Юрій Клен якийсь час перебував в Австрії, де редагував літературний журнал “Літаври”. У своїй епопеї “Попіл імперії”, писаній після війни, є частина, присвячена смерті Олега Ольжича. Крім власної, оригінальної творчості Юрій Клен збагатив українську літературу чудовими перекладами з французької, англійської, італійської та німецької мови. Його хата “На Тополце” стала пристановищем українських студентів, які не лише цікавилися, а “жили” літературою. Одним з більше відомих на еміграції поетів був молодий Яр Славутич, який після війни виїхав до Канади” (71). Опрацьовуючи цей розділ “Споминів”, не можу не зреагувати на такі факти чи деталі, які свідчать про те, що тоді, на межі XIX–XX століть, потенціал української нації був набагато потужніший, ніж нині в роки (так і хочеться сказати “паперові”) незалежності. Бо ж тоді в горнилі української нації могли німці,

євреї, навіть грузини, поляки та росіяни виростати українськими поетами, а сьогодні в умовах незалежності діти наших народних депутатів, підприємців, професорів ВНЗ поповнюють лави українських перевертнів і далі збагачують чисельно націю Салтикових, Юсупових, Кантемирів, Гоголів, Лермонтових, Євтушенків, Каспарових тощо, духовно збіднюючи свій етнос...

Засвідчує Н. Наріжна відому оцінку її батьком Симоном Наріжним діяльності Володимира Міяковського в Музеї ВБУ у Празі: "Цінність В. В. Міяковського, як музейного співробітника виявилась особливо після розбиття Музею", коли треба було рятувати музейні речі. В. Міяковський не зважав тоді ані на небезпеку, ані на власне здоров'я – він цілий віддався справі. Тихий і скромний перед тим, він під час перевезення матеріалів розбитого Музею виявив уміння всього доглянути, припилувати й розпорядитися, де того треба було. Тоді він показав, що не лише вміє бути архівістом, колекціонером, бібліографом і науковим дослідником, а й здатен вправно орудувати молотком, лопатою та іншим знаряддям. Участь В. Міяковського в роботі для врятування Музею ВБУ в лютому-квітні 1945 була неоцінима. "Не знаю, чи мій батько знав, що Володимиру Варлаамичові прийшлося віддавати борг "отчєству" десь у нерідних краях, де він мабуть і навчився орудувати молотком і лопатою" (82).

А ось іще одна подробиця взаємин Н. Наріжної з Оксаною Радиш, яка й досі провадить розмаїту діяльність в УВАН у США. Ідеться про Нью-Йорк: "Затримала нас там донька Володимира Варлаамовича, Оксана Радиш, настоюючи, щоб ми якийсь час залишилися в неї. У цілому колись приличному кварталі, де отримала помешкання родина професора Міяковського – в половині сімдесятих

років жило тільки двоє білих людей. З одного боку, коло поліційної станції, жила Оксана, а на поперек від неї, на досить великій віддалі, жив якийсь маляр. Решта населення були негри, які, отримавши від президента Кеннеді давно належні їм демократичні привілеї, тоді ще не цілком добре знали, що мали зі собою робити" (82).

Завершуючи свої роздуми над мемуарно-документальною книжкою Н. Наріжної, зазначу, що я не сказав жодного слова про родини Драгоманових, Косачів, Кричевських, Оглоблиних, Дорошенків, Сірополків та багатьох інших, читаючи про які, відкривав для себе деякі суперечливі деталі. Але загалом такої фактаж документів, деталей чи подробиць із життя винятково важливих особистостей в історії української літератури, історії, культури та політології, думаю, духовно та ідейно збагатить багатьох українців в Україні, котрим доводилося чути про тих українських "скитальців" лише краєчком вуха. Було б дуже доречно, коли б якийсь із українських видавництв усе-таки видало "Спомини" Н. Наріжної масовим накладом.

"Мої спомини в першу чергу писані і залишаться для моїх внуків і правнуків, і мені залежить на тому, щоб принаймні вони – чужо асимільовані, чи ні – знали, що трагедія України це не 70 років сов'єтчини", а сотні років поневолення "сусідами", звідки та "сов'єтчина до нас прийшла. За часів Тараса Шевченка не жив папа Сталін з путьовками в Крим, а було тільки "не було, нет і не будет". Не було Гоголя і мого нещасного предка Наріжного, а були Гоголь і Нарєжний, і "князь Владімір, мати ґарадов русскіх", і прегарне північне місто, "що лягло спочити на козацьких білих трупах, в китаюку сповитих"... (84-85).

Велику справу зробив академік Микола Мушинка, повернувши до життя "Спомини" Наталі Наріжної саме на Європейському континенті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беднаржова Т.* Федір Стешко – педагог і музичний теоретик Української високої педагогічної школи ім. М. Драгоманова / Fedir Steško – pedagog a hudební teoretik Ukrajinské vysoké školy pedagogické v Praze. – Praha, 1999.
2. *Енциклопедія Українознавства: У 10 т. /* Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954-1989.

Отримано 17 червня 2011 р.

Іван Пасемко
м. Київ

